

CO VÍME A CO JE JEŠTĚ NEVÍME O UČENÍ SE DOSPĚLÝCH

WHAT WE KNOW AND WHAT WE DO NOT KNOW YET ABOUT ADULT LEARNING

MARTIN SEDLÁČEK

RECENZE KNIHY

Milada Rabušicová, Ladislav Rabušic (ed.):

Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice. Brno: MU, 2008.
ISBN 978-80-210-4779-2.

Na otázku, zda je pro dnešního dospělého příznačné učení se v průběhu celého jeho života, se velmi detailně zaměřil kolektiv výzkumníků pod vedením dua erudovaných autorů Milady Rabušicové a Ladislava Rabušice. Uvozující otázka celé publikace – učíme se po celý život – je vztažena ke konceptu celoživotního učení, přičemž pozornost věnují autoři populaci dospělých. Při letném pohledu do dokumentů vzdělávací politiky se zdá, že pro pedagogický a andragogický výzkum snad není aktuálnějšího tématu.

Dnes nejenom odborná, ale do značné míry i široká veřejnost vnímá učení a potažmo vzdělání jako hlavní atribut rozdělující společnost na úspěšné a neúspěšné, v převažujícím ekonomizujícím pohledu pak na bohaté a chudé. I proto se hovoří o znalostní společnosti či ekonomice, a proto je vzdělání věnována alespoň deklarativně velká pozornost. Od učení a vzdělávání se v tomto kontextu očekává naplnění řady cílů, a to jak v osobnostní rovině každého dospělého, tak (zejména) v tržní rovině například v podobě uplatnění na trhu práce. Málo, a když tak spíše vágně, se ale diskutuje reálný obsah, kvalita i další faktory související s takto pojímaným vzděláváním a učním. Nejsou to zkrátka problémy nabízející snadná a jednoznačná řešení. Autoři recenzované knihy se na některá z těchto témat soustředili v kontextu České republiky. Prostřednictvím reprezentativního výzkumu¹ i dal-

ších výzkumných designů² se snažili najít uspokojivé odpovědi na otázky, kdo, v jaké míře a s jakou motivací se účastní vzdělávání dospělých (s. 30).

Recenzovaná publikace se skládá ze dvou velikostně takřka stejně obsáhlých částí. S empirickými daty se přitom pracuje v obou z nich. V prvním bloku je nejprve popsáno teoretické pozadí celé studie. Jak jsem již naznačil, jádrovým východiskem je koncept celoživotního učení, kterému se věnuje pozornost nejen z hlediska pedagogických, ale i politických a ekonomických konotací. Autoři podle mého správně připomínají, že celoživotní učení v plném naplnění je spíše než reálným cílem ideálním stavem. To ale neznamená, jak v první kapitole upozorňují Pol s Hlouškovou, že nemá smysl se k takovému ideálu přibližovat (s. 22). V dalších kapitolách autoři ukazují, jaké charakteristiky má dospělá česká populace participující na formální, neformální nebo informální formě vzdělávání a učení. Zdrojem pro taková třídění jsou data z provedeného reprezentativního šetření. V poslední a z pohledu recenzenta nejzajímavější kapitole prvního bloku rozebírají Rabušicová a Rabušic otázku motivací a překážek pocíťovaných respondenty ve vztahu k účasti na nějaké formě vzdělávání a učení. Pečlivě provedená analýza získaných dat umožnila přesvědčivé vysvětlení stěžejních stimulů i bariér. Vedle potvrzení obvyklých a snad i předpokládaných motivujících a demotivujících faktorů přinášejí data i další zajímavé výsledky. U bariér jde například o zjištění, že české ekonomicky aktivní dospělé charakterizuje z hlediska jejich vzdělání zejména značné sebevědomí, neboli jsou přesvědčeni, že jejich znalosti a dovednosti jsou pro život v podstatě dostačující (s. 103). To je trend, který při pohledu na aktuální stav české společnosti (ekonomiky, kultury apod.) mnohé z nás na jedné straně přinejménším překvapí. Na druhé straně přehnaně a mnohdy neoprávněně sebevědomé uvažování lidí o svých schopnostech a dovednostech může být jednou z proměnných, vysvětlujících některé negativní jevy, se kterými se pravidelně setkáváme v praktickém denním životě.³

Ve druhé části publikace se jednotliví autoři podle svého odborného zájmu koncentrují na vybrané segmenty z obsahové nabídky vzdělávacích aktivit pro dospělé. Dočíst se tak můžeme o vzdělávání a učení souvisejícím

¹ Výběrový soubor byl plně reprezentativní na populaci ČR ve věku 20–65 let. Sběr dat proběhl na jaře roku 2005.

² Pro doplnění výsledků kvantitativního šetření byly použity jednak obsahové analýzy různých databázových zdrojů a jednak kvalitativně vyhodnocované sondy.

³ Nekvalitně odvedená práce takřka v jakémkoliv oboru, netolerance k čemukoliv, co je jen trochu jiné, agresivita jako strategie jednání, s tím vším se nejjeden z nás poměrně často setkává. Naznačovaná souvislost těchto jevů s identifikovaným nadhodnoceným sebevědomím není v tuto chvíli nic jiného než pouhá spekulace recenzenta. Asociace nebyla nijak testována, neboť to přirozeně nebylo ani cílem výzkumu.

s profesním životem, dále o vzdělávání zaměřeném na informační a komunikační technologie, na zájmové, občanské, rodinné a environmentální vzdělávání. Další samostatné kapitoly jsou věnovány vzdělávání seniorů a také možnostem a trendům v oblasti poradenství pro učící se dospělé. Kvalitě předkládaných závěrů a zdůvodnění na mnoha místech v celé publikaci přispívá srovnání s jinými – českými i zahraničními – výzkumy na podobná témata. V případě odlišných výsledků autoři přidávají svá vysvětlení těchto diskrepancí. Zvláště cenné to je při objasňování různých metodologických nuancí nebo u jinak operacionalizovaných konstruktů výzkumu (s. 60 aj.). Podobně přínosné se zdá být rozšíření informací o takzvané příklady dobré praxe (s. 80). K jednotlivým obsahovým oblastem je nutné podotknout, že jejich autoři pracovali s nesterilně „vydatnými“ daty. Je tak pochopitelné, že bohatší data získali autoři prostřednictvím dotazníkového šetření k tématům profesního nebo informačního vzdělávání, naproti tomu velmi malý podíl reprezentativně vybraných respondentů se účastnil vzdělávání občanského, zájmového či rodinného. Otázku, co s oblastmi nenabízejícími velký prostor pro kvantitativní zpracování, řešili autoři příslušných kapitol různě. Jak užitečná může být v takové situaci kombinace s kvalitativním přístupem, ukazuje Šedřová v kapitole o rodinném vzdělávání.⁴ Šedřová svým typickým – interpretačně přesným a zároveň čtivým – stylem popisuje, jaké mechanismy předávání informací o rodině a rodinném životě fungují u české dospělé populace. Podobné propojení výzkumných strategií nabízí také Trnková v kapitole zaměřené na environmentální vzdělávání. Přehledně utříděná data z reprezentativního výzkumu doplňuje popisem vybraného případu neziskové organizace poskytující příslušné vzdělávací programy. Přestože nejde o případovou studii v plném metodologickém rozsahu, jak je definována respektovanými autoritami (Yin, 1998; Stake, 2003 aj.), cíl v podobě doplnění výsledků nabídnutá deskripce organizace plně splňuje. Možná škoda, že podobný postup nevyužili i autoři jiných kapitol, kterým data z reprezentativního výzkumu také nenabídla příliš prostoru pro analýzu jejich oblastí.

Již z tohoto letmého výčtu je zjevné, že kniha editorů Rabušicové a Rabušice přináší mnoho podnětného a zajímavého. Dosud nezmiňným faktorem je další – patrně nezáměrný – přínos knihy. Publikace totiž může být pro pedagogickou obec užitečná také z hlediska metodologie kvantitativního výzkumu. Čtenář, pokud má zájem, sleduje, jak autoři uvažovali a postupovali v průběhu takřka celého výzkumu. Zvláště studenti jistě ocení, jak

⁴ Kombinování kvalitativního a kvantitativního výzkumného designu se samozřejmě neomezuje pouze na tyto případy. Obecně lze souhlasit s názorem, že propojení obou přístupů přináší nejvyšší kvalitu výsledků, neboť slabé stránky každého přístupu jsou takto vyvažovány.

u konkrétního problému prakticky vypadá ta záhadná fáze operacionalizace. Na jiném místě je zase speciální prostor vyhrazen pro vysvětlení postupu logistické regrese. V tuto chvíli nejednoho lektora metodologických kurzů zamrzí, proč není více kvalitních učebnic zaměřených na statistickou analýzu v sociálních vědách. Ale i zkušenějším badatelům pedagogického výzkumu může recenzovaná publikace z tohoto hlediska něco nabídnout. Je to pohled na „čistou“ práci s daty a jejich interpretace. Když pomíneme takovou samozřejmost, jako je přehlednost a srozumitelnost, pak za povšimnutí stojí pečlivý rozbor každé nalezené signifikance či vztahu. Víme, že ne vždy jsou pedagogické výzkumy takto prezentovány.

Knihu lze z těchto všech důvodů plně doporučit. Z pohledu recenzenta přitom nelze činit žádné závažné výtky. Snad bych proto pouze upozornil na to, co bych v knize navíc ve své neskromnosti ještě ocenil. Domnívám se, že by některá z doporučení, která jsou v publikaci v souvislosti se závěry naznačována, zasloužila někdy širší perspektivu. Kniha v souladu s teoretickými východisky nahlíží na vzdělání a učení jako na univerzální lék, který lze aplikovat na veškeré nešvary současného světa od nezaměstnanosti až k občanské participaci. Optimismu, kterému je někdy až těžké nepodlehout, se nelze při pohledu na složení autorského kolektivu příliš divit. Až na jednu výjimku jsou všichni autoři primárně pedagogové, od kterých se to očekává. Navíc podpoření jsou také výsledky svého šetření, které poměrně jednoznačně naznačují, že pro budoucí přibližování se ideálu celoživotního vzdělávání je nezbytné u populace zvyšovat úroveň dosaženého formálního vzdělávání. Explicitně je přitom zdůrazněno, že jedním z hlavních nástrojů má být především podpora všeobecného proudu sekundárního vzdělávání (s. 278). Zde se ale domnívám, že se jedná o trochu zjednodušující pohled, který by právě možná zasloužil zmiňovaný hlubší rozbor. Podle mnohých se nad tímto trendem vznášejí také určité otazníky. Například Liessmann (2006) mimo jiné poukazuje na skutečnost, že tento trend vzdělávací politiky symbolizovaný důrazem na procentuální zvyšování počtu absolventů jednotlivých stupňů s sebou přirozeně nese devalvaci vzdělání. Keller s Tvrdým (2008) zase ukazují, jak vzdělání může v závislosti s rostoucím počtem absolventů ztrácet svoji ekonomickou hodnotu. Otázka, jaké vzdělávací směry a v jakých proporcích mají být v budoucnu preferovány, nenechává v klidu ani různé profesní a odborné společnosti. V jejich závěrech se nezdá, že můžeme setkat s obavami, co budou všichni absolventi všeobecných programů dělat a především kdo bude dělat odborné práce, které souvisejí s tradičními obory.⁵

⁵ Tradiční obory jako například stavebnictví sice z hlediska proporce ekonomik ustupují, jak ale v recenzované publikaci poukazuje Novotný, své místo i v budoucnosti zcela nepochybně mít budou (s. 119).

To vše patří k tématům, někdy více a někdy méně relevantním, která nejsou v recenzované publikaci v souvislosti s budoucími scénáři příliš zmiňována. Z hlediska celkového pohledu na knihu a jejích cílů nejde o věc meritorní, ale o pocit dychtivého čtenáře, který by chtěl dostat ještě více odpovědí, než mu publikace, potažmo autoři mohou v omezeném rozsahu nabídnout. Jelikož každý správný výzkum má končit dalšími otázkami, je to i pro tuto knihu vlastně dobře.

Literatura

- KELLER, J., TVRDÝ, L. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 183 s. ISBN 978-80-86429-78-6.
- LISSMANN, K. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia, 2008. 125 s. ISBN 978-80-200-1677-5.
- STAKE, R. E. *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: SAGE, 1995. 175 s. ISBN 0803957661.
- YIN, R. K. *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2003. 181 s. ISBN 0-7619-2552.

O autorovi

Mgr. MARTIN SEDLÁČEK, Ph.D. je výzkumným pracovníkem Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se procesy řízení a vedení v organizacích organizačním rozvojem a metodologií sociálních věd.

Kontakt: msedlace@phil.muni.cz

About the author

MARTIN SEDLÁČEK works as researcher at the Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University. His professional activities concentrate on the problems of the management and leadership of organizations, organizational development, and the methodology of social sciences.

Contact: msedlace@phil.muni.cz

